

[2–2019]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

[2-2019]

Fakulta
humanitních
studií UK

Faculty
of Humanities,
Charles University

Obsah | Contents

1. Studie a eseje | Studies and Essays

VLADAN HANULÍK – White Coat Effect: The Making of the Patient-Physician Relationship in Modern Europe
Efekt bílého pláště: utváření vztahu pacienta a lékaře v moderní Evropě 175

VÁCLAV SMYČKA – Ctnost dějinnosti a zatracení bezdějinných.
K dějinnému aktérství v post-osvícenské středoevropské filozofické tradici
The Virtue of Historicity and the Damnation of Non-Historic People. On Historical Agency in the Post-Enlightenment Central European Philosophical Tradition 200

LUKÁŠ PĚCHULA – Literární antisemitismus a konstrukce image židovského národa v meziválečných románech širšího Ostravska. Imagologicko-komparativistická studie
Literary Antisemitism and the Construction of an Image of the Jewish Nation in the Interwar Novels of the Moravian-Silesian Region: Imagological-Comparative Study 224

2. Diskuse a rozepře | Discussions and Disputes

JAN HORSKÝ – „Obecné dějiny“, „obsahová filozofie dějin“ a evoluční teorie
'General History', 'Content-Oriented Philosophy of History', and the Theory of Evolution 253

MILOŠ HAVELKA – Existují obecné dějiny?
Is There a General History? 264

MIROSLAV HROCH – Obecné, světové, globální dějiny?
General, Global, or World History? 270

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

S. M. AMADAE – Prisoners of Reason: Game Theory and Neoliberal Political Economy; **HUNTER HEYCK** – Age of System: Understanding the Development of Modern Social Science; **EGLÉ RINDZEVIČIŪTĚ**, The Power of Systems: How Policy Sciences Opened Up the Cold War World (Vítězslav Sommer) 277

PHILIPP THER – Nový pořádek na starém kontinentě. Příběh neoliberální Evropy (Michal Kopeček)	286
DAGMAR HÁJKOVÁ, PAVEL HORÁK, VOJTĚCH KESSLER, MIROSLAV MICHELA (edd.) – Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu (Andrea Talabér)	293
OTA KONRÁD, RUDOLF KUČERA – Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922 (Jakub Rákosník)	298
KRZYSZTOF BRZECHCZYN (ed.) – Towards a Revival of Analytical Philosophy of History. Around Paul A. Roth's Vision of Historical Sciences (Karel Šima)	303
DENISA NEČASOVÁ – Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956 (Bohumil Melichar)	314
LUKÁŠ FASORA, JIŘÍ HANUŠ, DENISA NEČASOVÁ (edd.) – Svůdnost sociálního experimentu: nový člověk 20. století (Jakub Vrba)	320
KAMIL ČINÁTL, JAN MERVART, JAROSLAV NAJBERT (edd.) – Podoby česko-slovenské normalizace: dějiny v diskusi (Jakub Rákosník)	324
MARIE BAHENSKÁ, LIBUŠE HECZKOVÁ, DANA MUSILOVÁ – Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná. O ženské práci (Radek Hylmar)	330
LENKA ŘEZNÍKOVÁ – Ad majorem evidentiam. Literární reprezentace „zřejmého“ v textech J. A. Komenského (Radmila Prchal Pavlíčková)	335
Editorial Note	339
Upozornění redakce	341

OBEČNÉ, SVĚTOVÉ, GLOBÁLNÍ DĚJINY?

Miroslav Hroch

General, Global, or World History?

In connection with Horský's contribution, Hroch investigates changes in Czech historiography's relation to the concept of general history since the 1960s, while highlighting the complicated relation between Czech national history and non-national or extranational history. The author presents six ways in which the genre of extranational history could be defined and stresses their demands, contributions, and possible weaknesses. He speaks of syntheses, monographic analyses, histories of international relations, historical treatment of the so-called 'relational' subjects linked to national cultural, political, or economic histories, source-based studies which investigate partial subjects from the history of 'non-national' countries and regions based on new courses, as well as analyses and explanations of processes of social, economic, or cultural changes which took place in several countries, either synchronically or asynchronously. It is the last-named genre which Hroch believes to best correspond to the term 'general history' as Jan Horský understands it. He himself, however, prefers the term transnational or comparative history, history of transfer, or *l'histoire croisée*, and is critical of the term 'global history'. He emphasises the different nature of processes and changes which are investigated, and different forms of methodological questions raised by historians of general history. According to Hroch, work in general history is better suited to macroanalysis (although he does not reject microanalysis), its results rest to a large extent on knowledge gained not from source materials, and its investigations either do or should apply indirect methods. This kind of investigation heavily relies on results described in secondary literature and its quality depends on the quality of these materials. It searches for and combines relations, connections, and does not see the finding of hitherto unknown facts as its primary task. It is not limited by assumption of uniqueness of historical phenomena. It prefers analysis to narration.

Keywords: General History, Global History, Theory of History

Miroslav Hroch, Professor Emeritus at the Faculty of Humanities of the Charles University, Prague, hrochmir@seznam.cz

S těmito termíny – přesněji řečeno s prvými dvěma z nich – jsem se musil potýkat během svého dlouhého života několikrát. Nikdy to nebylo z pouhé vnitřní intelektuální potřeby, ale v souvislosti s praktickými úkoly – jednou šlo o koncepci badatelského projektu, dvakrát o existenci katedry a oboru. Poprvé to bylo roku 1966–1967, kdy Historický ústav tehdejší ČSAV ohlásil, že zahájí vydávání syntézy „světových dějin“. Stalo se tak v době, kdy jsme na katedře obecných dějin na FF UK již několikrát rok připravovali syntézu „obecných dějin“. Naše koncepcí se lišily. Obecné dějiny jsme chápali zhruba tak, jak je charakterizuje Jan Horský, zatímco představa Historického ústavu (konkrétně řečeno Františka Grause a Jiřího Kořalky) měla podobu aditivního seřazení syntéz dějin jednotlivých národů či zemí s tím, že novost koncepce měla spočívat v tom, že se tak stane pod zorným úhlem českých dějin. Uspořádali jsme veřejnou konferenci, kde jsem zastával koncepci obecných dějin s důrazem na to, že nemá jít o „českou perspektivu“, ale o pohled jaksi „zvenčí“, sledující proces integrace jednotlivých makroregionů a porovnávající jejich shodné a odlišné vývojové rysy. František Kavka ironicky poznamenal, že mu to připadá jako pohled z kosmu. Vlivem vnějších otřesů následujících let celá diskuse zůstala při pouhém nástřelu.

Následně jsem musel z důvodů velmi pragmatických formulovat cíle obecných dějin v 70. letech. Bylo to v zápase o reformu vysokoškolského studia, kde jsme obhajovali jejich zastoupení ve vysokoškolských studijních programech historie – a to i na pedagogických fakultách. Tím jsme samozřejmě bojovali i za zachování kateder obecných dějin alespoň na fakultách filozofických. Normalizační politické zadání totiž znělo: musíme se zabývat dějinami pokroku, tedy především dějinami socialistických zemí, a to dějinami nejnovějšími. Nakonec jsme byli úspěšní a obecné dějiny, včetně dějin starších, zůstaly rovnocenně zastoupeny na univerzitách. V ČSAV to bylo jinak, ale to zde není podstatné.

Znovu jsem otevřel diskusi o pojetí a smyslu obecných dějin na prahu 90. let, s tím rozdílem, že nešlo o obranu proti preferování neexistujících již socialistických zemí. Je paradoxní, že zatímco v 70. letech jsme pozici obecných dějin udrželi, tentokrát to byl nezdar. Po otevření české historické vědy Evropě a světu už evropské dějiny a tím méně koncepční otázky jejich výzkumu téměř nikoho nezajímaly. Důsledky pro náplň studia historie, zejména na nových univerzitách, jsou známé.

Dnes již diskuse nemusí být svazována zavedenými institucionalizovanými termíny ani existenciálními zájmy. Pokuším se tedy osvobodit od nominalistické

představy, že „obecné dějiny“ objektivně existují. Nemusíme diskutovat o tom, jaký obsah vsuneme pod ten či onen termín, ale měli bychom naopak vyjít z toho, jak vypadají různé směry a žánry historického bádání (o výuce zde nebude řeč), a teprve poté pro ně hledat označení, na nichž bychom se shodli.

Začnu banálním poznatkem, že historikové v každé zemi se zabývají – a nejméně od 19. století zabývali – povětšinou dějinami vlastní země, národa, města, regionu. Jejich práce nás zde zajímá teprve druhotně. V centru mé pozornosti je ona menšina badatelské práce, kde se historici zabývají dějinami jiných národů (států), ať to bylo ve vztahu k vlastním dějinám národním či nikoli. Pro toto zaměření historického výzkumu volím z pracovních důvodů neutrální termín „ne-národní“ (nebo třeba „mimonárodní“) dějiny. Termín „transnacionální“, který by přicházel v úvahu, je totiž od nedávné doby již obsazen jistou vyhraněnou koncepcí.

Tím, že nejprve budeme charakterizovat různé žánry, koncepce badatelských postupů a metodických východisek, aniž bychom vycházeli z předem určených nálepek, vyhneme se také častému pokušení voluntarismu. Mám jím na mysli taxativní vymezování, resp. určování, co a jak by se mělo pod hlavičkou takových či onakých dějin psát, tedy konkrétně řečeno, jak „mají“ vypadat práce z obecných či světových dějin.

Nejprve tedy vyjmenuji žánry, které se mimonárodními dějinami zabývají, přičemž každý z nich má svoji náročnost a přínos, stejně jako své slabiny.

1) Syntézy, které je možné dále třídit jednak podle velikosti teritoria, jehož dějiny chtějí postihnout, jednak podle epoch, jimiž se zabývají. Může jít o syntézy celého kontinentu, jedné země „od počátku k dnešku“. Může jít o syntetická zpracování jistých epoch z dějin takových celků. Samozřejmě mají kompilační a popularizační povahu, ale mohou být psány více či méně inteligentně, tedy více či méně popisně, a jejich přínos vždy bude v tom, že spatřují dějiny té či oné země pod zorným úhlem české historické zkušenosti. Jinak by se totiž nemusely psát, stačilo by přeložit do češtiny některou syntézu psanou historikem daného národa. Jinak řečeno, jejich hodnota by neměla spočívat pouze v tom, že „u nás“, tedy v češtině, žádnou podobnou syntézu nemáme.

2) Monografické analýzy, které se orientují na povahu určitého procesu, konfliktu a které mohou být založeny převážně na sekundární literatuře, ale pokoušejí se o nové řešení problému, nový výklad konfliktu, ať již na základě nové kombinace informací či nové interpretace známých pramenů, aplikací interdisciplinárního či komparativního přístupu apod. Vědecký přínos, pokud samozřejmě není odněkud opsán, je zde legitimně propojitelný s popularizační funkcí.

3) Dějiny mezinárodních vztahů jsou vlastně osobitým typem výše uvedeného: mohou přinést nová řešení díky nové interpretaci pramenů či nové kombinaci

informací, u některých, méně obehnaných témat navíc slibují i nové poznatky z archivního studia. Zároveň zde však bohužel bují kompilační popularizace, a také nebezpečí, že nově zjištěné, dosud neznámé detaily nijak nezmění obraz, který již známe.

4) Historické zpracování tzv. vztahových témat, která se váží k národním dějinám, tedy z dějin česko-polských, česko-italských vztahů. Ty mohou být právě tak kulturní, politické i hospodářské. Zde se předpokládá studium pramenů, platí požadavek přínosnosti faktografické, ale otevírá se také možnost využít poznatků o vztazích jako indikátoru pro transfer a komparaci. Nevýhodou je, že s výjimkou nejnovějších dějin je k většině relevantních stykových témat již dosti bohatá literatura.

5) Pramenné studie zkoumající dílčí témata z dějin jiných „ne-národních“ zemí a regionů na základě nových pramenů, ať již v zahraničních archivech či v archivech našich (tu druhou možnost propagoval Josef Polišínský – srov. jeho *Soupis pramenů k obecným dějinám v našich archivech*). Nevýhodou je, že v našich archivech jde o fondy, které většinou již byly zpracovány, i když překvapení nejsou vyloučena.

6) Analýza a výklad procesů sociálních, ekonomických či kulturních proměn, které proběhly v několika zemích, synchronně či asynchronně. Není rozhodující, zda proběhly nezávisle na sobě, či v důsledku transferu, důležité je najít v nich kauzality, které umožní vysvětlit proměny společnosti. Historický sociolog ve mně by se odvážil hovořit o zákonitostech. Teritoriální rozměr této analýzy není omezen národními hranicemi, užívá komparativních přístupů, sleduje transfer, usiluje o rozlišení obecného v nahodilostech atd. Může si vymezit prostor zájmu geograficky některým z makroregionů Evropy či mimoevropských kontinentů (západní Evropa, střední Evropa, Středomoří apod.), může se však také orientovat podle typu procesu či aktivity (industrializace, hereze, demokratizace apod.).

Po tomto výčtu různých typů mimonárodních dějin můžeme hledat nejužitečnější označení. Je zřejmé, že poslední, šestý typ odpovídá tomu, co by Jan Horský nejraději označil jako „obecné dějiny“. Usilovat o rekonstrukci „jednotného světodějinného, vše prostupujícího procesu“ dnes ale bude sotva někdo z historiků. Tento cíl, pokud by ho někdo chtěl sledovat, bude spíše záležitostí filozofů. Dovedu si však představit, že si někdo stanoví úkol konfrontovat přesah tohoto spíše teoretického cíle s cílem konkrétně historickým. Bude mít svoji logiku, zařadíme-li pod tento střešní pojem postupy, koncepce, které se označují jako transnacionální, komparativní dějiny, historii transferu, l'histoire croisée, nikoli však globální dějiny. Patří sem také přístupy, které charakterizují jako monografickou analýzu dílčího procesu historické změny či problému v některém regionu. Jisté

prvky takto charakterizovaných obecných dějin lze sledovat také v dějinách mezinárodních vztahů.

Naproti tomu nemyslím, že by bylo vhodné označovat jako obecné dějiny psaní syntéz jednotlivých národních dějin. Zde by se nejspíš hodil termín dějiny světové a obdobně bychom mohli zařadit mainstream dějin mezinárodních vztahů.

Závěrem

Jaký badatelský smysl dává toto rozlišení? Kdyby šlo o rozdíl, který je charakterizován tím, jak se liší předmět pozornosti té či oné skupiny historiků, jednalo by se jen o intelektuální hru. Jde však o záležitost závažnější: o rozdílnou povahu zkoumaných procesů a proměn a o rozdílnou podobu otázek, které si při tom historikové kladou. Tím je dána nejzávažnější charakteristika, jíž se obecné dějiny liší od dějin jiných, ať je nazveme národními, regionálními, mezinárodními, narativními či mikrohistorií. Jde o rozdíl metodologický. Rozdíl vězí v tom, které metody historikové obecných dějin preferují či jsou nuceni aplikovat, chtějí-li dosáhnout svého cíle.

Práce na obecných dějinách preferuje makroanalýzu (i když neodmítá mikroanalýzu), opírá se ve značné míře o mimopramenné poznání, aplikuje, či měla by aplikovat nepřímou metodu. Pracuje tedy do velké míry s výsledky sekundární literatury a je na její úrovni závislá. Hledá a kombinuje souvislosti, nepovažuje za primární úkol zjišťovat dosud neznámé informace. Neomezuje se představou o jedinečnosti historických jevů. Dává přednost analýze před narací.

Konstatovat tento metodologický rozdíl neznamená preferovat, povyšovat obecné dějiny nad ostatní složky historické fronty. Ptají-li se obecné dějiny „proč“ a v jakých souvislostech a s jakým stupněm osobitosti či obecnosti, neznamená to, že by se mohly obejít bez zásadního významu pramenného studia, které se ptá především po tom, „co“ se událo. Naopak dobře dělaná mikroanalýza či vůbec národní dějiny by se naopak neměly provozovat bez přihlídnutí k historickému kontextu a bez komparace výsledků. Ale to už jsem zase u proseminární látky.